

ANLATININ SAATİNİ AYARLAMAK: AŞK MESNEVİLERİNDE ZAMAN TASVİRLERİNİN İŞLEVİ

Ayşe YILDIZ | ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8885-0714> | ayyildiz35@gmail.com

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara-Türkiye / Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Ankara-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/05mskc574>

Özge KARAKOÇ KAYGUSUZ | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0579-3375> | ozgekarakoc7@gmail.com

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara-Türkiye / PhD Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Ankara-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/05mskc574>

Atıf Bilgisi/Citation: Yıldız, Ayşe ve Özge Karakoç Kaygusuz. "Anlatının Saatini Ayarlamak: Aşk Mesnevilerinde Zaman Tasvirlerinin İşlevi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 552-574, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1555444> / Yıldız, Ayşe ve Özge Karakoç Kaygusuz "A Setting The Narrative Clock: The Function of Time Description in Love Masnavis". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 552-574, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1555444>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 24.09.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 18.10.2024

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Yazar Katkıları/Author Contributions: Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Veri Toplanması (CRediT 2) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11); Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) / Conceptualization (CRediT 1) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Data Curation (CRediT 2) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Investigation -Analysis -Validation (CRediT 3-4-6-11) Author-1 (%50) -Author-2 (%50); Writing (CRediT 12-13) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Writing - Review & Editing (CRediT 14) Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı - Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebiyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Anlatının oluş sürecini kendine bağlı olarak yansıtan zamanın işleniş biçimi her anlatıda farklılıklar gösterir. Görünüşte geleneksel anlatılarda zaman, temel bir anlatı sorunu değildir hatta bir araçtır. Ancak geçmiş, şimdi ve geleceğin sınırlarının belirsizleştiği ve farklı noktaların birbirine karıştığı bu anlatılarda zaman; çözülmesi gereken bir bilmece gibi anlatının içerisinde kendine yer bulur ve bloklar hâlinde kurularak olayların sıralanmasından öte anlatının bütünselliğini etkileyen bir unsur haline gelir. Zamanın sınırlarının birbirine karıştığı geleneksel bir anlatı türü olan çift kahramanlı aşk mesnevilerinde, konunun asıl işlendiği bölümde farklı alt başlıklara rastlanır. Bu başlıklardan bir kısmı da zaman tasvirlerine yöneliktir. Zaman tasvirleri; “sıfat-ı şeb”, “sıfat-rûz”, “sıfat-ı şâm”, “sıfat-ı subh”, “sıfat-ı bahâr”, “sıfat-ı temmuz”, “sıfat-ı şitâ” ve “sıfat-ı hazan” gibi gece, gündüz ya da mevsimlerle ilgili ifadeleri içerir. Bu çalışmada Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevilerinde müstakil bir başlık eşliğinde yer verilen zaman tasvirlerinin fonksiyonel kullanımı sorgulanmıştır. Bu kapsamda 89 Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevisi taranmış bunların 32’sinde bu başlıkların kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevilerinin yanı sıra model Farsça mesneviler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda sekiz model Farsça mesnevi taranmış ve bunların dördünde bu başlıklara yer verildiği görülmüştür. Tespit edilen işlevler, anlatıbilim temsilcilerinden Gérard Genette’in “Narrative Discourse” (Anlatının Söylemi) adlı eserindeki yöntem doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, zaman tasvirleri, anlatıbilim, anlatı zamanı, öykü zamanı.

SETTING THE NARRATIVE CLOCK: THE FUNCTION OF TIME DESCRIPTION IN LOVE MASNAVIS

ABSTRACT

The way in which time, which reflects the process of narrative depending on itself, is handled differs in every narrative. Apparently, time is not a fundamental narrative problem in traditional narratives; it is even a tool. However, in these narratives where the boundaries of past, present and future are blurred and different points are intertwined, time finds its place in the narrative like a riddle to be solved and is constructed in blocks and becomes an element that affects the integrity of the narrative beyond the sequencing of events. In double-hero love masnavis, a traditional narrative genre in which the boundaries of time are confused with each other, different sub-headings are encountered in the section where the main subject is dealt with. Some of these subheadings are related to time descriptions. Time descriptions include expressions related to night, day or seasons such as ‘sıfat-ı şeb’, ‘sıfat-ı rûz’, ‘sıfat-ı şâm’, ‘sıfat-ı subh’, ‘sıfat-ı bahâr’, ‘sıfat-ı Temmuz’, ‘sıfat-ı şitâ’ and ‘sıfat-ı hazan’. In this study, it is argued that time descriptions accompanied by a separate heading are used functionally in Turkish double-hero love masnavi. In this context, 89 Turkish double heroic love mesnevis were scanned and it was determined that these titles were used in 32 of them. In addition to Turkish double hero love masnavis, model Persian masnavis were also included in the study. In this context, eight model Persian masnavi were scanned and it was seen that four of them included these titles. The identified functions were evaluated in line with the method in the work of Gérard Genette, one of the representatives of narratology, titled ‘Narrative Discourse’.

Keywords: Masnavi, time description, Narratology, narrative time, story time.

Giriş

Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevilerinde kullanılan gece, gündüz ve mevsim tasvirlerinin bir fonksiyonu olup olmadığı konusunda araştırmacılar farklı fikirler ileri sürmüşlerdir: Cem Dilçin, mesnevilerde zaman kavramının olmadığını, gece ve gündüz ayırımının yapılmadığını (2016: 113); sıfat-ı şeb/sıfat-ı rûz bölümlerinin zaman geçişini belirttiğini ifade ederken (2016: 79), Âmil Çelebioğlu bu bölümlerin, şairin; edebîlik, şairliği gösterme kaygısı ve eski şiir geleneğini devam ettirmek için yazıldığını belirtir (2018:175). İsmail Ünver mevsim ve günün, olayların zamanını (süre olarak) belirtmek amaçlı olduğunu söyler (2017: 455). Gönül Alpay Tekin, Husrev ü Şîrîn mesnevileri özelinde, şairlerin çoğu kez eserlerinde sabaha, geceye, bir fikre veya bir evvelki bölümdeki olaylara işaret eden bir başlangıç beytiyle yeni bir bölüme başladıklarını öne sürer (2012: 57). Osman Horata, Hümâ ve Hümâyûn konulu doktora tezinde zaman tasvirleriyle kahramanların ruh hâli arasındaki ilgiye dikkat çeker (1990: 107). Ahmet Atilla Şentürk, zaman tasvirleri için “bahar tasvirlerinin esas gayesi hikâyedeki hadiselerin akışı içerisinde okuyucuya bir yılın bitip yeni bir günün başlangıcını belirtmek [...] gece ve gündüz tasvirleri de bir günün bitimini ve yeni bir günün başlangıcını okuyucuya hissettirmektir” der (2002: 119). Fakat bu çalışmalar, çift kahramanlı aşk mesnevilerinde zaman konusunda spesifik çalışmalar olmadığı ve zaman kullanımını irdelemek bu çalışmaların amaç ve kapsamı dışında olduğu için adı geçen çalışmalarda konuyla ilgili genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu makalede, Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevilerinde mesnevi metninden başlıklarla ayrılan zaman tasvirlerinden hareketle, bu tasvirlerin ve başlıkların işlevleri sorgulanacak ve işlevlerin nasıl bir sistemde işlediği Genette'nin yöntemi¹ doğrultusunda incelenecektir. Bu kapsamda öncelikle Türkçe kaleme alınmış 89 çift kahramanlı aşk mesnevisi; zaman tasvirlerine ait başlıkları kullanıp kullanmamaları bakımından incelenmiş ve 32 çift kahramanlı aşk mesnevisinde zaman tasvirlerine ilişkin bölümlerin metinden bir başlıkla ayrıldığı tespit edilmiştir. Türkçe mesnevilere modellik etkileri göz önüne alındığında Farsça mesnevilerde benzer bir durumun olup olmadığının değerlendirilebilmesi için bu mesnevilerin Farsça modelleri de incelemeye dâhil edilmiştir.

1. Türkçe Çift Kahramanlı Aşk Mesnevileri ve Farsça Model Metinlerinde Zaman Tasvirleri İçeren Başlıkların Kullanımı

Türkçe mesnevilerin bir planından bahsetmek mümkün olmakla birlikte çift kahramanlı aşk mesnevileri olarak bilinen sanat ve macera yönü ön planda olan mesnevilerde, kurgunun aktarıldığı bölüm bütüncül olarak ele alınmakta ve her konunun beraberinde farklı alt başlıklar getirebileceği bilinmektedir. Bu başlıkların bir kısmı kurgusal kesiti özetler mahiyete sahipken bir kısmı da olaylar arasına yerleştirilen tasvirlerle yöneliktir. Bu tasvirler, gece, gündüz ya da mevsim tasvirleri şeklinde olabilir. Zaman tasvirleri kimi mesnevilerde herhangi bir başlık taşımaksızın bir veya birkaç beyitten oluşurken; kimi mesnevilerde bir başlığın peşi sıra gelir. Bu başlıklar; “sıfat-ı şeb”, “sıfat-rûz”, “sıfat-ı şâm”, “sıfat-ı subh”, “sıfat-ı bahâr”, “sıfat-ı temmuz”, “sıfat-ı şitâ”, “sıfat-ı hazân” gibi gece, gündüz veya mevsimlerle ilgili ifadeleri içerir. XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar yazılmış ve metinleri günümüze ulaşmış yeniden yazımlar da dâhil olmak üzere 89 Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevisi bilinmektedir. Bu mesnevilerin 32'sinde gece, gündüz ve mevsim gibi zaman ifade eden tasvirler müstakil bir başlık altında verilmiştir. Zaman tasvirleri içeren başlıkların mesnevilerde bulunma durumu Farsça model mesnevileri de içerecek şekilde aşağıdaki tabloda izlenebilir:

¹ Yönteme ilişkin bilgilere yeri geldiğinde değinilecektir.

	Metin İçerisinde “Sıfat-ı Şeb/Rûz” Başlığı Bulunan Mesneviler	Metin İçerisinde Mevsim Tasvirlerine İlişkin Bulunduran Mesneviler
Câmî – Yûsuf u Züleyhâ	-	-
Hamdî - Yûsuf u Züleyhâ	+	-
Ziyâî- Yûsuf u Züleyhâ	+	-
Gubârî- Yûsuf u Züleyhâ	+	-
Kemal Paşa-zâde- Yûsuf u Züleyhâ	+	+
Esad Paşa- Yûsuf u Züleyhâ	+	-
Nizâmî- Husrev ü Şîrîn		
Fahrî- Husrev ü Şîrîn	+	-
Şeyhî- Husrev ü Şîrîn	+	+
Âzerî İ.Ç.- Husrev ü Şîrîn	+	-
Celîlî- Husrev ü Şîrîn	-	+
Sâlim Efendi- Husrev ü Şîrîn	+	+
Nizâmî- Leylâ ve Mecnûn		
A.Rıdvan – Leylâ vü Mecnûn	+	-
H. Hamdî- Leylâ vü Mecnûn	+	+
Kadîmî- Leylâ vü Mecnûn	+	-
Şâhidî- Leylâ vü Mecnûn	+	+
Behîştî- Leylâ vü Mecnûn	+	+
L. Hamdî- Leylâ vü Mecnûn	+	+
Celîlî- Leylâ vü Mecnûn	+	+

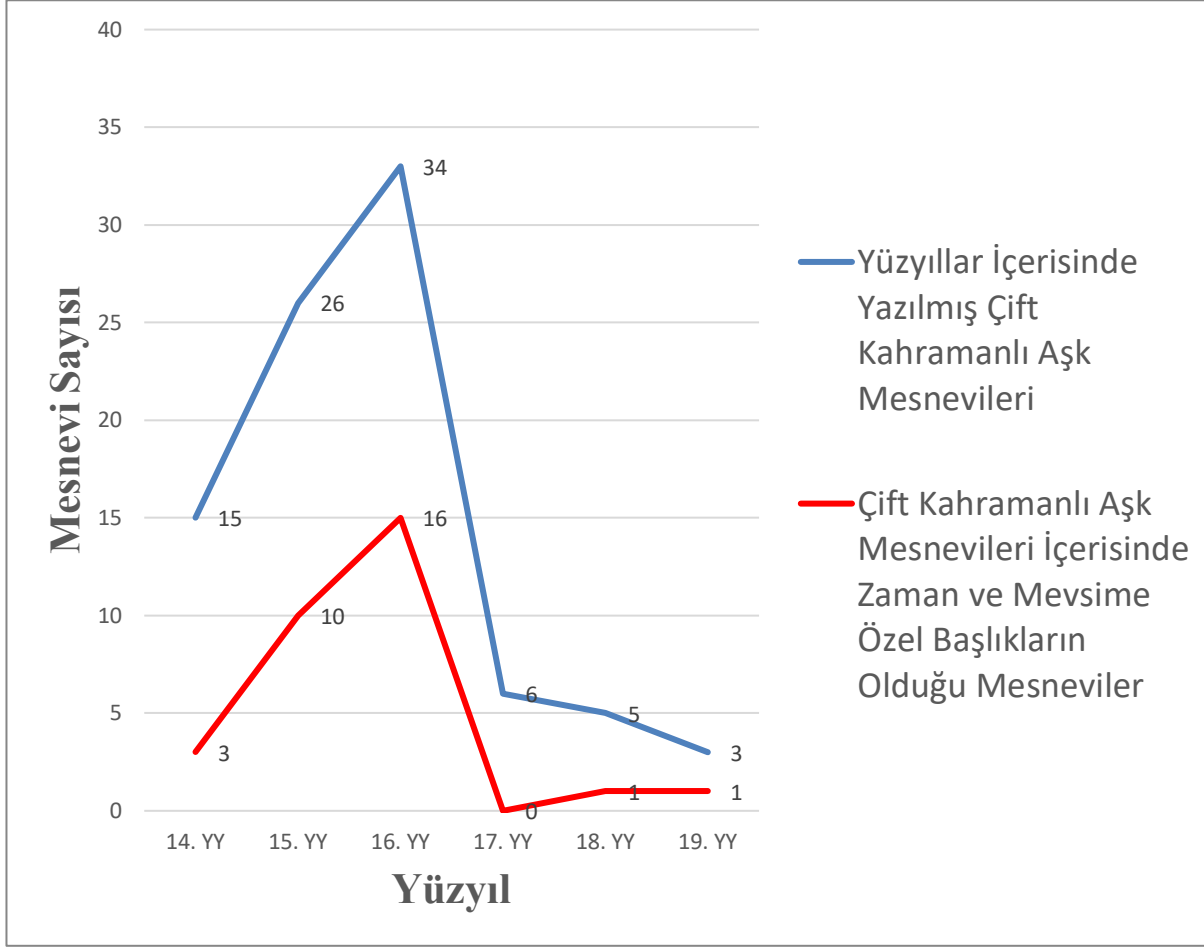
Ayyûkî- Varka ve Gülşâh	-	-
Mustafa Çelebi- Varka ve Gülşâh	+	+
M. Câmî- Vâmuk u Azrâ	+	-
Lâmi'î Ç.- Vâmık u Azrâ	+	+
N. Muhibbî- Gül ü Nevrûz	+	+
Hâşimî- Mihr ü Vefâ	+	+
Assar-ı Tebrizî- Mihr ü Müşterî	+	+
Münîrî- Mihr ü Müşterî	+	-
Behîştî Sinân- Mihr ü Müşterî	+	+
Mîrî- Mihr ü Müşterî	+	-
Şeyhoğlu M.- Hurşîd-nâme	+	-
Selmân-ı Savecî- Cemşîd ü Hurşîd	-	-
Cem Sultân- Cemşîd ü Hurşîd	+	-
Ahmedî- Cemşîd ü Hurşîd	-	+
Ayşe Hubbî- Hurşîd u Cemşîd	+	-
Abdî- Cemşîd ü Hurşîd	+	
Hâcû-yı Kirmânî- Hümâ vü Hümâyûn	+	+
Cemâlî- Hümâ vü Hümâyûn	+	+

Tablo-1: Zaman tasvirlerine müstakil bir başlık eşliğinde yer veren Türkçe ve onların modeli olan Farsça çift kahramanlı aşk mesnevileri ²

² Tablo-1’de Farsça Model mesneviler “kalın” yazı tipi ile gösterilmiştir.

Tabloda gösterilen Farsça mesneviler, Türkçe mesnevilerde zaman tasvirleri için başlık bulunduran mesnevilerin model aldıkları eserlerdir. Zaman tasvirlerine müstakil bir bölüm ayırmayan Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevileri tablolarda gösterilmediği gibi Farsça mesneviler de gösterilmemiştir. Nitel ve nicel çıkarımların sıhhati açısından başlık olmayan mesnevilerin model metinleri de taranmıştır. Örneğin Lâmi’î’nin *Salamân u Absâl* mesnevisi incelenmiş ve bu mesnevide zaman tasvirlerine ait başlıklar görülmemiştir, onun model metni olan Câmî’nin *Salamân u Absâl* mesnevisi de incelenmiş aynı sonuç orada da görülmüştür. Bu yüzden Tablo-1’de, zaman tasvirlerinin bir başlık eşliğinde kullanıldığı mesnevilere yer verilmiştir.

Tablo-1'e göre ilgili mesnevilerde mevsim, gece ve gündüz tasvirlerine müstakil bir başlık eşliğinde yer verilme oranı yaklaşık %36'dır. XIV. - XIX. yüzyıllarda yazılan bu mesneviler oransal olarak değerlendirildiğinde şairlerin çoğunun; bu tasvirler için başlıklara, eserlerinde yer vermediği yorumu yapılabilir. Bu başlıkların kullanım durumları yüzyıllar içerisinde değerlendirildiğinde karşımıza çıkan grafik şu şekildedir:

Grafik-1: Yüzyıllar içerisinde yazılmış Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevileri ve zaman tasvirlerine ait başlıkların kullanım durumu

Grafik incelendiğinde XIV. yüzyılda 15 çift kahramanlı aşk mesnevisi yazıldığı, bunların yalnızca 3'ünde zaman tasvirleri için ayrı başlıklar kullanıldığı görülmektedir. XV. yüzyılda bir önceki yüzyıla göre çift kahramanlı aşk mesnevisi yazım oranı artmış ve 26 çift kahramanlı aşk mesnevisi yazılmıştır. Bu yüzyılda yazım oranındaki artışa paralel olarak ilgili tasvirler için başlıklar da artmış ve 10 mesnevide bu başlıklar kullanılmıştır. 16.yy.da 34 çift kahramanlı aşk mesnevisinin 16'sında zamana ait tasvir başlıklarına yer verilmiştir. Bu verilere dayanarak XVI. yüzyıl mesnevi şairlerinin, zaman tasvirlerinde müstakil başlıkları daha fazla kullandıkları yorumu yapılabilir. XVI. yüzyıldan sonra çift kahramanlı aşk mesnevilerinin sayısında ciddi bir düşüş olduğu görülmektedir. Sayıca bu düşüşe paralel olarak zaman tasvirlerine ait başlıklar önemli ölçüde azalmış hatta XVII. yy.da yazılan altı çift kahramanlı aşk mesnevisinin hiçbirinde zaman tasvirine ait başlıklar kullanılmamıştır. XVIII. yy.da beş çift kahramanlı aşk mesnevisinin yalnızca birinde; XIX. yy.da da ise üç çift kahramanlı aşk mesnevisinden yalnızca birinde zaman tasvirlerine başlık eşliğinde yer verilmiştir.³

Tablo-1'de aynı adlı mesnevi gruplarında zaman tasvirlerinin kullanımı da görülmektedir. Buna göre; *Yûsuf u Züleyhâ*, *Cemşîd ü Hurşîd*, *Vâmuk u Azrâ*, *Mihir ü Müşterî* grubu mesnevilerinde gece-gündüz ifadeleriyle kurulan başlıklara mevsim ifadeleriyle kurulan başlıklardan daha fazla yer verilmiştir. *Husrev ü Şîrîn ve Leylâ ile Mecnûn* grubu

³ XVII. yüzyıl'dan sonra mesnevilerdeki bu keskin geçişte etkili olan üç durumdan söz edilebilir: (i) yüzyıl içerisinde yaşanan toplumsal, ekonomik, sosyal kargaşa, (ii) mevsim, gece ve gündüz tasvirlerinin mitolojik söylemlerinin önceki yüzyıllara oranla azalıp hikâyelerde gereksiz hâle gelmesi, (iii) Sebki'nin yüzyıl içerisinde revaç bulması ve şairlerin mesnevi nazım şekllinden uzaklaşmaları. Bu üç durum üzerinde tartışmalar yapılabilir, durumların sayısı artabilir veya azalabilir ve her bir durumun kendisini oluşturan algoritmaları olabilir dolayısıyla bu durum ayrı bir çalışma konusudur.

mesnevilerinde gece-gündüz ve mevsim tasvirlerine ilişkin müstakil başlıklar eşit sayıdadır. Model mesnevilerde ise Fars şairlerin bu başlıkları, Türk şairlerden daha az tercih ettiği görülür.

Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevileri içerisinde en çok yeniden yazımı olan mesnevi, Yûsuf u Züleyhâ'dır. Şairlerin önemli bir kısmına modellik eden Câmî'nin (ö.1492) *Yûsuf u Züleyhâ*'sında zaman tasvirlerine ait başlıklar kullanılmamıştır. Türkçede mevcut 24 *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisinin 6'sında zaman tasvirlerine ait başlıklar görülür. Özellikle tezkire yazarlarının büyük çoğunluğu tarafından en güzel Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi olarak değerlendirilen Hamdullah Hamdî'nin (ö. 1503) mesnevisinde bu başlıklara 10 kez yer verilmiştir.

Husrev ü Şîrîn, Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevileri içerisinde en çok yeniden yazımı olan üçüncü mesnevidir. Türkçe mesnevilere model olan Nizâmî'nin (ö. 1214?) *Husrev ü Şîrîn*'inde zaman tasvirlerine yönelik 2 alt başlık varken Türkçe *Husrev ü Şîrîn* mesnevilerinin 7'sinde bu başlıklar bulunmaktadır. Türkçe Husrev ü Şîrîn mesnevilerinin en başarılısı kabul edilen Şeyhî'nin (ö. 1429'dan sonra) eserinde zaman tasvirlerine yönelik 16 başlığa yer verilmiştir.

Türkçe Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinin önemli modellerinden biri olan Nizâmî, *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisinde zaman tasvirlerine ait müstakil tek bir bölüm açmıştır. "Sıfat-ı Resîden-i Hazân" başlığıyla açılan bu bölümde şair, Leylâ'nın ölümünden önce sonbahar tasviri yapmıştır. Türkçe Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinin 7'sinde zaman tasvirlerine başlık eşliğinde yer verilmiştir. Türk edebiyatının en çok beğenilen Leylâ vü Mecnûn mesnevisini yazan Fuzûlî (ö. 1556), eserinin yalnızca son bölümünde Leylâ'nın ölümü kısmında "bu Leylânın bahâr-ı ömrüne hazân erdüğüdür" başlığını kullanılmış ve bu başlıkta sonbahar tasviri kaleme almıştır.

Varka ve Gülşâh mesnevilerinin model mesnevisi olan Ayyûkî'nin (ö. ?) *Varka ve Gülşâh*'ında bu tasvirleri konu edinen müstakil başlıklar görülmez. Türkçe Varka ve Gülşâh mesnevileri içerisinde ise yalnızca Mustafa Çelebi'nin (ö. 1569) mesnevisinde bu bölümlendirmelere ait başlıklar kullanılmıştır.

Mihr ü Müşterî mesnevilerinin model metni olan Assâr-ı Tebrîzî'nin (ö. 1382) eserinde "Sıfat-ı Şeb Ze Hâl-i Müşterî" ve "Güftar Der-Sıfat-ı Tâbistan" başlıkları altında zaman tasvirlerine yer verilmiştir. Aynı adlı Türkçe mesnevilerin üçünde zaman tasvirleri ayrı bir başlık altındadır.

Selmân-ı Sâvecî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* (ö. 1376) mesnevisinde zaman tasvirlerine dair başlıklar görülmezken, mesnevinin dört Türkçe yeniden yazımında ise bu başlıklara yer verilmiştir.

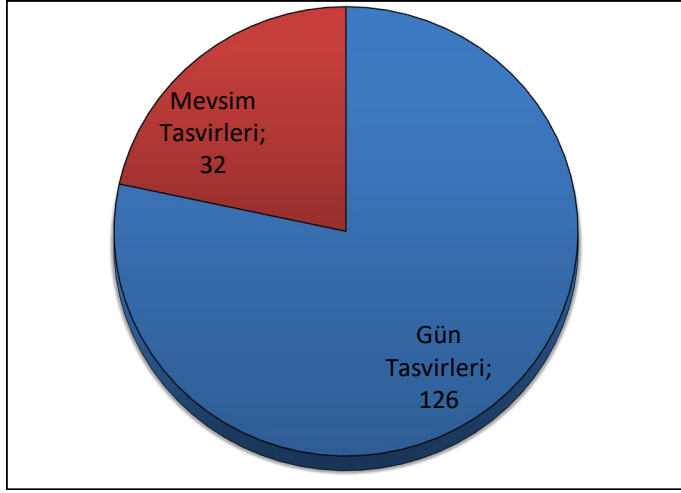
Hümâ vü Hümâyûnadlı mesnevilerin modeli olan Hâcû-yi Kirmânî'nin (ö. 1352) mesnevisinde zaman tasvirlerine ait "Sıfat-ı Şeb" ve "Sıfat-ı Berf Ze Bârân" adlı iki başlık açılmıştır. Aynı adlı eserin Türkçe yeniden yazımında Cemâlî (ö. 1512?) bu başlıkları yoğun bir şekilde kullanmış ve ilgili tasvirleri içeren 24 başlık açmıştır.

Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevilerinin yazarları, zaman tasvirlerine ait müstakil bölüm oluşturmaya Farsça model mesnevilerinin yazarlarından daha fazla ilgi göstermişlerdir. Örneğin Nizâmî'nin *Husrev u Şîrîn*'inde, zaman tasvirleri içeren başlıkların sayısı ikiyken Şeyhî'nin *Husrev u Şîrîn*'inde bu sayı 16'ya çıkar. Diğer mesnevilerde de durum paralellik gösterir. Tablo-1'de gösterilen model mesneviler arasında Câmî, Ayyûkî ve Selmân-ı Sâvecî'nin zaman tasvirlerine ait başlıklar kullanmadıkları görülmüştür. Nizâmî, Assâr-ı Tebrîzî ve Hâcû-yi Kirmânî eserlerinde bu başlıkları kullansalar da bunların sayısı ikiyi geçmez. Türkçe mesnevi yazarlarının bu başlıkları kullanmaları ve bu başlıklar altında bölümler kaleme almaları onların eserlerine doğal olarak model metinden daha fazla hacim katar⁴. Zaman tasvirleri eşliğinde kullanılan başlıkların da mesneviye hacim kattığı düşünüldüğünde, şairlerin bu başlıklar ve başlıklara dair kaleme aldıkları bölümleri kendi tasarrufları olarak yorumlamak mümkündür. Ayrıca bu bölümlerin; Türkçe mesnevi yazarlarının, eser verdikleri estetik anlayış gereği kurguya belirgin müdahalelerde bulunamamaları sebebiyle esere bireysel katkı sağladıkları yönlerden biri olduğu söylenebilir. Çünkü şair bu başlıkları kullanarak model mesnevi üzerinden kendi tasarruf alanını oluşturmakta ve başlıkların işlevsel kullanımıyla kurgu da desteklenmektedir.

⁴ Âmil Çelebioğlu, umumiyetle şairlerin, model mesnevilere göre daha hacimli mesneviler yazdıklarını bu hacmin de şairlerin tasarruflarından kaynaklandığını belirtir (2018: 162).

Gün ve mevsim tasvirlerinin kullanım durumu

Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevilerinde zaman ifadelerine gün veya mevsim ifadeleri eşliğinde yer verilmiştir. Gün tasvirleri, günün zaman dilimlerini kapsar ve *subh*, *şâm*, *leyl*, *şeb*, *rûz* ifadeleriyle kullanılır. Mevsim tasvirlerinde de durum farklı değildir şairler mevsim tasvirlerine *bahâr*, *temmuz*, *tâbistân*, *hazan*, *zemistân*, *şitâ* gibi ifadelerle yer verir. Zaman ifadeleri eşliğinde verilen başlıkların kullanıldığı 32 çift kahramanlı aşk mesnevisinde gün tasvirlerine daha çok yer verilmiştir.

Grafik-2 Mesnevilerde Gün ve Mevsim Tasvirlerinin Durumu

158 zaman tasviri içeren başlığın 126'sında gece ve gündüz tasvirleri yapılırken; 32'sinde mevsim tasvirleri yapılmıştır. Buna göre mesnevi yazarları, zaman tasvirleri içeren başlıklarda gece ve gündüze ait ifadeleri mevsim tasvirlerinden daha çok kullanmışlardır. Mevsim tasvirlerinde en fazla bahar tasvirine yer verilmiştir. Bahar tasvirleri mesnevilerde güzel bir olay ile işlevsel biçimde kullanılmıştır. "Sıfat-ı hazân" başlığıyla verilen sonbahar tasvirleri kötü bir olay -özellikle ölüm- ile birlikte kullanılmıştır⁵. "Sıfat-ı temmuz", "sıfat-ı şitâ" başlıklı mevsim tasvirleri de kötü bir olay ile fonksiyonel bir kullanıma sahiptir. Gün tasvirlerinde gece ve gündüz ifadeleri eşliğindeki başlıklar eşit kullanılmıştır. Gün tasvirlerinde mevsim tasvirlerindeki gibi kullanım tutarlılığına rastlanmaz. Konuya bağlı olarak bu tasvirler farklı işlevlerde kullanılır⁶.

2. Türkçe Çift Kahramanlı Aşk Mesnevilerinde Zaman Tasviri İçeren Başlıkların İşlevi

Anlatı ister geleneksel ister modern olsun zamana tâbidir ve oluş sürecini zamana bağlı olarak idrak eder (Tekin 2004: 110). Geleneksel ve modern anlatı arasındaki fark ise anlatıda zamanın işleniş biçimleridir. Modern anlatıda zaman kurgunun içerisinde bir *kurgu sorunu*, varlık endişesiyle geleneksel anlatıda zaman bloklar hâlinde ele alınan hatta *bahsedilen zamandır* ve soyut bir şekilde ele alınır.

Zaman, mesnevilerde temel anlatı sorunu değildir diğer bir ifadeyle zaman, mesnevilerde amaç değil araçtır. Yine de kurgu içerisinde zaman oyunları dikkat çekicidir. Mesnevilerin kurgusal dünyası; geçmiş, şimdi ve geleceğin sınırlarının belirsizleştiği ve zamanın farklı noktalarının birbirine karıştığı bir ortamdır. Bu sürekliliği mesnevi içerisinde takip edebilmemiz mümkündür. İçerisinde zaman unsuru barındıran beyitler, zaman tasvirleri ve zaman tasvirleri içeren başlıklar bu takibi kolaylaştırır. Bunun yanı sıra zaman yalnızca zamanın takibini gözlememize fayda sağlamaz aynı zamanda pek çok işlevi de içerisinde barındırarak mesnevi zamanının içerisinde bir oyun da oluşturur. Bu bağlamda Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevilerinde zamana ait başlıkların kullanımının birden fazla işleve sahip olduğu görülmüştür.

⁵ Örnek için, bk. Tablo-5.

⁶ Örnek için, bk. Tablo-3, 4, 6, 7.

Türkçe Çift Kahramanlı Aşk Mesnevi eri	Zamana Ait Başlıkların İşlevleri		
	Zaman Takibi	Konunun Kapsamı	Kahramanın İç Dünyasını Yansıtırma
Yûsuf u Züleyhâ	H.Hamdî K.Paşa-zâde Ziyâî Gubârî Esad Paşa	H.Hamdî K.Paşa-zâde	H.Hamdî K.Paşa-zâde
Husrev u Şîrîn	A.Rıdvan Celîlî Fahrî Sâlim Efendi Şeyhî Fahrî Âzerî İ.Ç.	A.Rıdvan Sâlim Efendi Şeyhî	Sâlim Efendi Şeyhî Sâlim Efendi
Leylâ ve Mecnûn	Lârendeli H. A.Rıdvan Behiştî H. Hamdî Kadîmî Celîlî Şâhidî	Lârendeli H. A.Rıdvan H. Hamdî Kadîmî Şâhidî	Lârendeli H. A.Rıdvan Behiştî H. Hamdî Kadîmî Celîlî Şâhidî
Varka ve Gülşâh	M.Çelebi	M.Çelebi	M.Çelebi
Vâmık u Azra	M. Câmî Lamiî	M. Câmî Lamiî	M. Câmî Lamiî
Gül ü Nevrûz	N.Muhibbî	N.Muhibbî	N.Muhibbî
Mihr ü Müşterî	Behiştî Mîrî Münîrî	Behiştî Mîrî Münîrî	Behiştî Mîrî Münîrî

ü Mîhr Vefa	Hâşimî	Hâşimî	Hâşimî
Hurşîd- nâme	Ş.Mustafa	Ş.Mustafa	Ş.Mustafa
Cemşîd ü Hurşîd	Cem Sultân Abdî Ahmedî Ayşe Hubbî	Cem Sultân Ahmedî Ayşe Hubbî	Cem Sultân Ayşe Hubbî
Hümâ vü Hümâyû n	Cemâlî	Cemâlî	Cemâlî

Tablo-2: Zaman İfadelerinin İşlevleri ve Bu İşlevlerin Kullanıldığı Mesneviler

Zaman ifadelerinin mesneviler içerisindeki işlevleri ve bu işlevlerin hangi mesnevilerde kullanıldığı Tablo-2’de gösterilmiştir. Zaman ifadelerinin mesneviler içerisinde tespit edebildiğimiz üç işlevi bulunmaktadır. Bu işlevlerden “zaman takibi” işlevi; mesneviler içerisinde zaman ifadelerinde en çok kullanılan işlevdir.

2.1. Zaman Takibi

Narratology terimini ilk kez kullanan T. Todorov ve Barthes, söylemin yapısından ziyade hikâye üzerinde durmuşlar ve anlatının nasıl söylendiğinden çok *ne söylendiği* üzerine odaklanmışlardır (Dervişcemaloğlu 2008: 8). Bu yapısalılık merkezli *narratolojik eğilimin* dışında özellikle Gérard Genette’nin anlatının *nasil söylendiğinin* önemine dikkat çektiği bir yaklaşımı mevcuttur. *Narrative Discourse* (Anlatının Söylemi) adlı eserinde Genette; anlatı söylemi analizinin, özünde anlatı ile hikâye, anlatı ile anlatılama ve hikâye ile anlatılama arasında ilişkilerin incelenmesinden ibaret olduğunu söyler (Genette 2020: 17). Aynı eserde yazar, *öykü* ve *öyküleme* olarak iki kısma ayırdığı anlatıda zamansal bağıntılar hakkında detaylı inceleme yapar ve hikâyedeki zamanı üçe ayırır: *Öykü zamanı*, *öyküleme zamanı* ve *anlatı zamanı*. Öykü zamanı, karakter/kahraman ile; öyküleme zamanı, anlatıcı ile; anlatı zamanı ise okur ile alakalı bir zamandır. Her bir zaman kalıbı (öykü zamanı, öyküleme zamanı ve anlatı zamanı) kendi içerisinde birtakım parametrik unsurlara sahiptir. Fakat asıl önemli olan bu zaman kalıplarının birbirleriyle bağlantılı ya da ilişkide oldukları durumları çözümleyip zamanda yaratılan oyunları keşfetmektir (Genette 2020: 156).

Genette’e göre anlatıda zaman üç farklı zamanın çeşitli korelasyonları ile oluşur. Bu korelasyonlardan birini anlatı zamanı ile öykü zamanı arasındaki ilişki oluşturur. “Anlatı zamanı ve öykü zamanı metin içi zamana ait temel bir çifttir. İki arasındaki *zaman farkı* metin üzerinde *düzen*, *süre* ve *sıklık* incelemeleriyle ortaya konur” (Genette 2020:20; Dumantepe 2013:195).

Süre, anlatı zamanı ile öykü zamanı arasındaki ilişkiyi hız ile gösteren bir terimdir. Burada anlatı zamanı, yazarın anlattığı şeyi kaç sayfada, satırda, cümlede anlattığı ile alakalıyken öykü zamanı, olayın kendi zamanıdır. Yani anlatı zamanı artıp azalabilirken öykü zamanı değişmez. Anlatı zamanı yazarın tasarrufundadır. Yazar bir zaman dilimini bazen tamamıyla anlatabilirken bazen eksiltir hatta zaman dilimini kurgu içerisine dâhil etmez. Dolayısıyla kurguda hız, zaman diliminin ne şekilde gösterildiği doğrultusunda artar ya da azalır. Bu durumda anlatı zamanı ile öykü zamanı birbirine yaklaşır ya da uzaklaşır. Genette, bu durumda süreyi *isokranik* (eş zamanlı) ve *anisokranik* (değişken zamanlı) olarak iki türe ayırır. *İsokranik* anlatı varsayımsal sıfır noktasıdır, burada ivmelenme ya da yavaşlamanın olmadığı hikâye süresi ile anlatı uzunluğunun her zaman aynı kalacağı değişmeyen hızda bir anlatıdır (Genette 2020: 80). *Anisokranik* anlatı ise ritmi (hızdaki değişimi) ifade eder ve hatta anisokraniler olmadan bir anlatı olmaz (Genette 2020: 80).

Anisokrani ya da başka bir ifadeyle ritmin etkileri anlatım biçimlerini ortaya çıkarır. Bu anlatım biçimleri, *mola*, *eksilti*, *özet* ve *sahmedir*. *Anisokranik* biçimler anlatının uzayıp kısılması ile alakalıdır. Anlatının uzayıp kısılması da öykü

zamanının ritmiyle ters orantılıdır. Mola ve sahne biçimlerinde anlatı uzar, öykü zamanı yavaşlar; eksilti ve özet biçimlerinde anlatı kısalmış ve öykü zamanı hızlanır.

Ritmin biçimlerinden olan *eksilti (ellipse)*, kısaca öyküde zaman atlamasıdır. *Eksilti*, belirli ve belirsiz olmak üzere iki şekilde olur. Belirli eksiltide, zamanın atlandığı ya da sürenin ne kadar geçtiği “iki hafta sonra”, “kış bitince” gibi ifadelerle belirtilir. Sürenin belirtilmediği durumlarda eksilti belirsizdir. *Eksilti* ister belirli ister belirsiz biçimde olsun işlev olarak belli bir zaman diliminin yokluğunu ve hikâyede yeni bir zaman diliminin başladığını belirtir. Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevilerinde başlık eşliğinde kullanılan kimi tasvirler, *eksiltinin* kullanılmasıyla zaman akışını takip etmemizi kolaylaştırır. Ahmed-i Rıdvân’ın (ö. 1528-1538 ?) *Husrev ü Şîrîn* adlı eserinde “sıfat-ı şeb” bölümünde ritim, *eksilti* biçimiyle sağlanmıştır.

Resîden-i Şâbur be-nezd-i Husrev-----der hikâyet-i şeb

Eksilti (ellipse)

Eserde 1296-1351. beyitler “resîden-i Şâbur be-nezd-i Husrev” başlığı altında verilmiştir. Bu başlık altında Şâbur’un Husrev’in yanına gelip resim çizerek Şîrîn’i Husrev’e nasıl âşık ettiği ve 1321. beyitten itibaren Şîrîn’in aşkıdan dolayı çektiği acıyı ve kendisine bir saray inşa ettirdiği anlatılır. Bölümün son iki beytinde ise Şîrîn’in durumu şu şekildedir:

Bana bu kasr-ı zîbâ bâg-ı hurrem
Gelür dîdâr-ı Husrevsüz cehennem
Çi ger harc eyledüm bu kasr[a] sad genc
Velî ansuz bana bin derdile renc

Bu beyitten sonra “der hikâyet-i şeb” başlıklı bölüm gelir. Bir önceki beyit okuyucuya bu bölümün Şîrîn’den bahsedeceği izlenimini verir. Hâlbuki bölümde bir gece tasviri ve Husrev’in hâli anlatılmıştır, dolayısıyla bölümün ana kahramanı *değişmiştir*. Şîrîn’in saray yapıldıktan sonra ne yaptığı, zamanı nasıl geçirdiği, hâli ve durumu hakkında en ufak bir bilgi yoktur, yani zaman eksilmiştir. Bu iki bölüm arasındaki zaman kaybıyla anlatı kısalmış, öykü zamanı hızlanmıştır.

Ritmin diğer biçimlerinden biri olan *mola (pause)*, öykü zamanının durdurulduğu/yavaşlatıldığı ya da öykü zamanının ilerleyişinin zaman sapmasına yer açmak için kesildiği durumlardır (Dumantepe 2013: 230). Anlatı içerisindeki tasvirler, yazarın söze karışması, yorum yapması bu durumlara örnektir. Dolayısıyla öykü zamanı bir süre durur anlatı zamanı ilerler veya öykü zamanı bulunduğu anda kalır ve buradaki süre genişler. Çift kahramanlı aşk mesnevilerinde başlık altında verilen kimi tasvirler *mola* işlevindedir ve zaman sapması oluşturarak hikâyeye içerisindeki zamanı takip etmeyi kolaylaştırır.

Kemalpaşa-zâde’nin(ö. 1534) *Yûsuf u Zelîhâ* adlı eserinde “peşîmân şoden-i Zelîhâ ez-habs-i Yûsuf” başlıklı bölümde Zelîhâ’nın Yûsuf’u zindana göndermekten duyduğu pişmanlıktan bahsedilir. 6557-6747 beyitleri arasını kapsayan bölümün sonunda “sıfat-ı şeb” başlığı açılır. Zelîhâ artık pişmanlıktan dolayı çektiği ıstıraba yenik düşer ve o gece Yûsuf’u görmek için zindana gider. Anlatıcı 6748. beyitten 6792. beyte kadar gecenin tasvirini yapar. Bu beyitten sonra Zelîhâ, zindana gider, Yûsuf’u görür, sarayına geri döner bu anda tekrar “sıfat-ı subh” ve ardından “sıfat-ı rûz” başlığı açılır.

Peşîmân şoden-i Zelîhâ ez-habs-i Yûsuf - Sıfat-ı Şeb-Sıfat-ı Subh-Sıfat-ı Rûz-----Ta’bir Kerden-i...

Mola(pause)

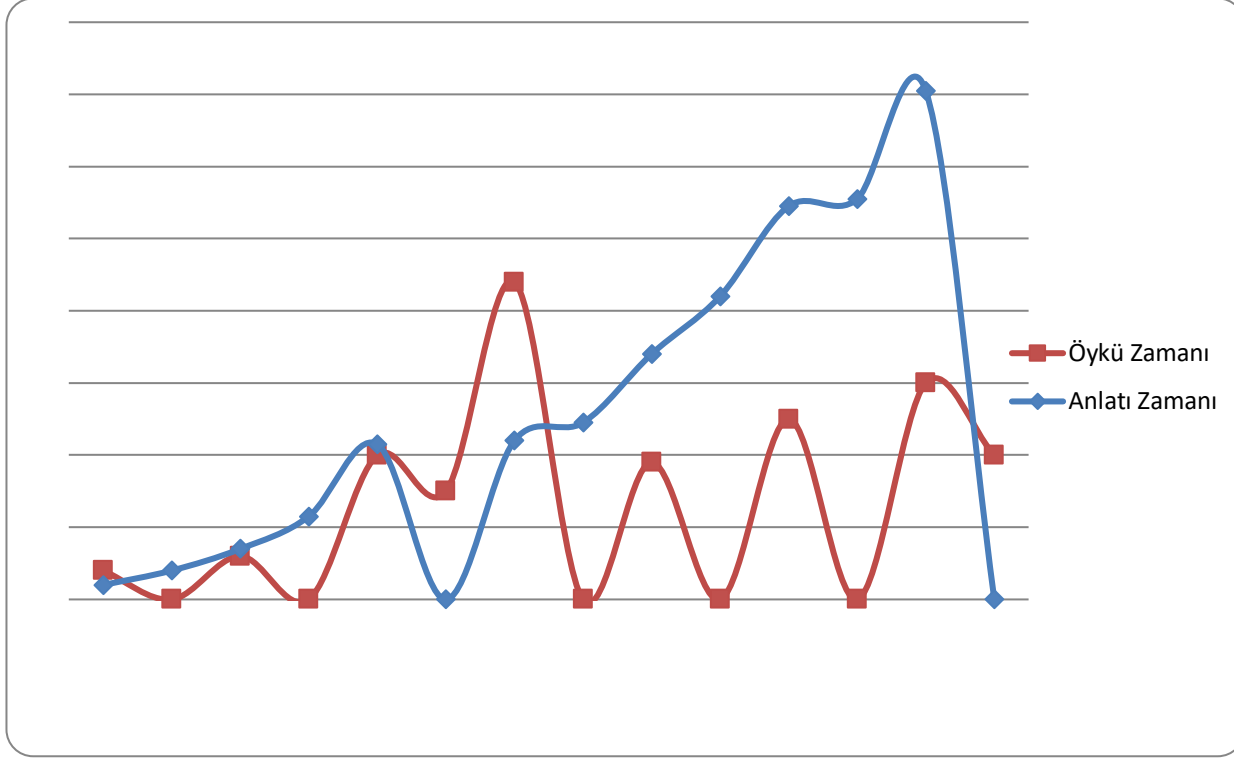

Eksilti (ellipse)

“Peşîmân şoden-i Zelîhâ ez-habs-i Yûsuf” adlı bölümde anlatıcı öykü zamanını, Zelîhâ’nın pişman olduğu durumda durdurmuştur. 6557. ile 6962. beyit arasındaki zaman, aslında Zelîhâ’nın pişman olduğu sürenin anlatıcı tarafından anlatılmasından ibarettir. Beyitler arasında öykü döner durur. Bu devrim zaman tasvirleriyle sağlanmıştır. Zelîhâ pişman olur, gece vakti gelir, Zelîhâ Yûsuf’u görmeye gider, Zelîhâ’nın pişmanlığı devam eder, tan yeri ağarır, Zelîhâ’nın pişmanlığı devam eder ve öğlen olur Zelîhâ’nın hâli değişmez. Öykü zamanı Zelîhâ’nın anında durmuş, anlatı zamanı ise sıfat-ı şeb, sıfat-ı subh ve sıfat-ı rûz ile genişlemiştir. Bölümün sonunda “sıfat-ı rûz” başlığı açılmış bu başlık altında öğlen vaktinin tasviri yapılmış ve Zelîhâ’dan bahsedilmiştir. Bu başlıktan sonra bölüm “ta’bir kerden-i Yûsuf hâb-i

sâkî ve hôr-salâr” başlığı ile devam eder. Bölümde Yûsuf’un saki ve sofracıbaşının rüyalarını yorumlaması anlatılır. Yani yeni bir bölüme geçilmiş *eksilti* ile olay ileri atlamış dolayısıyla öykü zamanı da tekrar devam etmeye başlamıştır.

Mola ve eksilti, ritim biçimlerinde ayrı başlıklar hâlinde ele alınsa da sürekli bir ilişki içerisindeyler. Bu durum aslında anlatı zamanı ile öykü zamanı arasındaki durumun ritmik olarak ifade edilmesidir. Aşağıdaki tabloda Kemalpaşa-zâde’nin *Yûsuf u Zelîhâ* adlı eserindeki “sıfat-ı şeb”, “sıfat-ı subh” ve “sıfat-ı rûz” başlıklı bölümlerdeki mola ve eksilti üzerinden anlatı zamanı ile öykü zamanı arasındaki ritim gösterilmeye çalışılmıştır:

Grafik-3: Anlatı Zamanı ile Öykü Zamanı Arasındaki Ritim⁷

Kemalpaşa-zâde’nin *Yûsuf u Zelîhâ* adlı eserindeki “sıfat-ı şeb” bölümü (6748-6792) anlatı zamanını genişlettiği için aslında bir bütün olarak *moladır*. Fakat mola beyitlerinde, tasvirler ve yazarın yorumlarıyla öykü zamanı yavaşlatılmayıp durdurulduğu için tekrar mola yapılmıştır. Grafik-3’te 6748 ile 6792 beyitleri arası “sıfat-ı şeb” başlıklı bölümü içerir. Bu beyitlerde anlatı zamanı yavaş yavaş ilerlerken öykü zamanı 6752-6755 beyitleri arasında durdurulmuştur yani bu beyitlerde anlatı zamanı, öykü zamanından büyüktür. 6792. beyitten 6793. beyte geçerken ufak bir zaman atlaması olduğu görülecektir⁸. 6792. beyitten sonra bir *eksilti* vardır. Bu durumda Grafik-3’te anlatı zamanı ilerlemezken öykü zamanı

⁷ Grafik-3’ün x ekseninde, akış içerisindeki mola ve eksilti biçimleri beyit numaraları esas alınarak verilmiştir. Anlatı Zamanı çizgisinin verileri eser içerisinde verilen beyit sayısına göre oluşturulmuştur. Örneğin 6748-6751 arası, eser içerisinde 4 beyit kadar yer kaplar bu yüzden ilgili veride Anlatı Zamanı 4 birim olarak alınmıştır. Eksilti biçimi Anlatı Zamanı içerisinde zaman atlaması sebebiyle yer kaplamadığından bu biçimin verisi 0 olarak alınmıştır. Öykü Zamanı, metin içerisinde somut bir göstergeye sahip değildir. Bu yüzden her bir veri Anlatı Zamanına ait birimlerin orantılanması ile oluşturulmuştur. Yani Anlatı Zamanının genişlediği durumlarda Öykü Zamanı yavaşladığı veya durduğu için değerler bu esasa göre verilmiştir.

⁸ Ben olaydum ana pister n’olaydı
Kolum yasduk saçum yorgan olaydı
Biraz süz-ı dil ile söyledi germ
Hevâ hengâmesini eyledi germ
Katı germ oldı tâbistân- hasret
Komadı sabr-ı cûyında rutûbet
Soguldu cûy-ı sabrun âbî gitdi
Zelîhânun karâr u tâbî gitdi
Tururak gitdi elden ihtiyârı
Dagıldı nâm u neng ü kâr bârı (6788-6792)
Libâsın kıldı ol meh şeb- revâne

zaman atlaması dolayısıyla ilerlemiştir. Dolayısıyla bu beyitlerde öykü zamanı anlatı zamanından büyüktür. Grafikte öykü zamanının genel olarak sabit bir aralıkta hızının artıp azalması, ilgili bölümlerin zaten bir önceki bölümün olay akışı içerisinde zamanı genişletmesi dolayısıyla, öykü zamanının bir türlü ilerlemediğini de gösterir. Buna karşın anlatı zamanı genişleyen bir zamanın içerisinde olduğundan sürekli genişler. Bu genişlemeyi kıran tek kısım “eksilti” bölümüdür. Grafiğin son veri başlığı olan “eksilti” ile zaman genişlemesi durmuş, yeni bir başlık açılmış ve öykü zamanını da bu noktada ilerlemeye başlamıştır. Tüm bu çıktılarla birlikte Grafik-3, anlatı zamanı ile öykü zamanı arasındaki hızın artıp azalması bakımından ritmin nasıl işlediğini gösterir.

Çift kahramanlı aşk mesnevilerinde mevsim tasvirleri de zaman takibi bakımından fonksiyonel olarak kullanılmıştır. Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinin Farsça model metni olan Nizâmî'nin *Leylâ vü Mecnûn* adlı eserinde “sıfat-ı residen-i hazân” başlıklı bölüm bu zaman takibinin işlevsel bir örneğini oluşturmaktadır:

Vefât yâften-i İbn-i Selâm Şevher-i Leylî---Sıfat-ı Residen-i Hazân---Der Guzaştan-i Leylî
 Eksilti
 Mola

İlgili eserde 3352-3423. beyitleri arasını ihtiva eden bölüm, Leylâ'nın kocası İbn-i Selâm'ın ölümünü ve bu ölümden sonra Leylâ'nın hâlini anlatmaktadır. Bölüm şu beyitlerle tamamlanır:

Şûridegî-yi dilîr mî kerd

Hod ra be tepaçe sîr mî kerd

Mî zed nefesî çonan ki mî hâst

Havf o hatereş ze râh ber hâst (3421-3422)⁹

Leylâ'nın, kocasının ölümünü bahane edip aslında aşkı için feryat edip ağladığı durum ile tamamlanan bölümden sonra bir başlık açılır ve sonbahar mevsimi gelir. Leylâ'nın durumunun anlatıldığı zaman ile sonbaharın geldiği zaman arasında “eksilti” yapılmıştır. Artık yeni bir zamana geçilmiştir. Ve bu yeni zaman bölümü bir sonbahar tasviri ile başlar¹⁰. 3424. ve 3439. beyitleri arasında sonbahar tasviri yapılır ve bu bir “mola” örneğidir. Bu kısımda anlatı zamanı genişlemiş ve öykü zamanı durmuştur. Mola bittikten sonra 3440. beyitten itibaren artık Leylâ'nın hâli anlatılmaya başlanmış ve dolayısıyla öykü zamanı tekrar ilerlemeye başlamıştır. Örnek aynı zamanda zaman takibi işlevinin, Farsça model mesnevilerindeki fonksiyonel kullanımını da gösterir.

Anisokranik biçimler ritmi ortaya çıkarır ve anlatı zamanı veya öykü zamanının azalıp artmasıyla zaman akışını takip etmemizi kolaylaştırır. Çift kahramanlı aşk mesnevilerinde zaman tasvirlerinin başlık eşliğinde yer verildiği bölümlerin işlevlerinden biri zaman akışını takip etmeyi kolaylaştırmasıdır. Başlık eşliğinde zaman tasvirine yer verilen bölümlerin sayısı 158'dir. Bu başlıkların, bölümlerin olay akışı içerisinde konumları değerlendirildiğinde, 67 başlığın hikâye akışındaki bölümlerin sonunda; 91 başlığın hikâye akışındaki bölümlerin başında olduğu görülmüştür. Yani bu bölümler olay akışı içerisinde uygun herhangi bir yerde bulunabilir, bulunduğu konum hikâyenin akışına bağlıdır. Sabit olan şey bu başlıkların eserde *öncelik sonralık* sırasını dolayısıyla hikâyedeki zaman akışını belli etmesidir. Bu verilerden yola çıkıldığında “mesnevilerde zaman kavramı yoktur, olayın geçtiği tarih belli değildir. Gece gündüz ayrımı çoğu zaman gözetilmemiştir. Günler ve aylar birbiri ardına geçer gider” (Dilçin 2016: 112) yorumunun aksine mesnevilerin zamanının olduğu ve bu zamanın takip edilebildiği sonucuna ulaşılır. Anlatıcı, başlıkları konumlandırırken hikâyeden bağımsız

Tutup zindân yolın oldı revâne
 Hemîn dâyesin uydurdu nihânî
 Bırakdı sâyeveş yanına anı (6793-6794)

⁹ Çekinmeden ağlayıp sızlıyor yüzüne tokat atıp dövünebiliyormuş.

Artık istediği gibi nefes alıyormuş çünkü tüm korkular ve tehlikeler ortadan kalkmış.

¹⁰ Şart est ki vakt-i berg-i rîzan
 Hûnâbe şevd ze-berg rîzan
 Hûnî ki buved derûn-i her şâh
 Bîrun çeked ez-mesâm-i sûrâh
 ... (3424-3425)

ilerlemez, hikâyeyi bu bölümlerle kesmez veya olaylar içerisinde sürekliliği koparmaz. Başlıklar bu işlevde eser içerisinde ritmi artırır.

2.2. Konunun Kapsamı

Zaman tasvirlerine ait başlık kullanımında başlıkların işlevi, bu başlıkların kullanıldığı mesnevinin konusuna göre değişkenlik gösterir. *Husrev ü Şîrîn* mesnevilerinde “sıfat-ı şeb” bölümlerinin %75’inden fazlası işret meclisinde bir eğlence tertibinden önce açılmıştır. Buna karşın *Leylâ ve Mecnûn* ve *Vamık u Azra* mesnevilerinde genel olarak gece, kahramanın ayrılıktan dolayı çektiği acıya eşlik eder. İçerisinde savaş sahnesi olan her bir mesnevde savaştan önce “sıfat-ı rûz” bölümüne yer verilmiştir.¹¹ Bahar tasvirleri kavuşmanın habercisi, güz tasvirleri ayrılığın daha çok ölümün habercisi konumundadır. Şeyhî’nin *Husrev ü Şîrîn* ve Mustafa Çelebi’nin *Varka ve Gülşah* mesnevilerinin sıfat-ı şeb bölümünden şu iki tasvir bu fonksiyonu örneklemektedir:

sıfat-ı şeb Meger bir gece kim mâh-ı şeb-efrûz Cihânı rûşen etmiş şöyle kim rûz	sıfat-ı şeb Çü tayy itdi cihânı mihr-i eflâk Kılur rûy-ı sipihri tîre bu hâk
Dimâg-ı ‘âleme bâd-ı bahârî Dütüzmiş ‘anber u ‘ûd-ı Kumârî	Nihân itdi per-i zâg içre mihri Per-i tâvûs pür itdi sipihri
Hevâyı ol buhûr etdükçe nemnâk Tolardı misk-i terden nâfe-yi hâk	Cihân zülfi şebi itmişdi ber-dûş Felek olmuşdı encümden zirih-pûş
Demi mest eylemiş ‘Îsâ dimâgın Velî çerb eylemez Meryem çerâğın	Donadup zer-benekler âsmânı Kara çullara koymuşdı cihânı
Karanulık degül lîk âb-ı hayvân Hevâsından revân olmuş firâvân	Varup halk-ı cihân yirlü yirine Güneş gibi bürindi çâderine
Yeri etmişdi ay aydın u rûşen Gögi kılmışdı gün batması gülşen	Semâda nitelim şem’-i fûrûzân Olur her haymede bir şem’-i sûzân
Ne dün kadr u şerefde Kadre benzer Münevver her bir ılduz bedre benzer	Kılup gice içinde ‘işret-i şeb Şerâb-ı nâbe meşgûl oldılar hep
Semâ’ etmişdi Zühre çeng-ile hâs Girüp ılduzlar olmuş çarha rakkâs	İçüp bunlar şerâb-ı nâbı bî-bâk İder gül gibi gül-şeh câmesin çâk
Ufukdan Müşterî saçar sa’âdet ‘Utârid eder ol sa’dı i’âdet	Ki ol bî-rahm u bî-dîn kînesinde Elin bend itmiş idi sînesinde
Şihâb etmege Sevr ü Ceddî nahcîr Benâtu’n-na’ş yayıla atar tîr	Bu gayretten düşüp cânına tâse İçerdi gam şerâbın kâse kâse
Süreyyâ gevher almış bir tabak pür Nisâr etmege ayun farkına dür	Çıkup yaşı gibi ‘âlem gözinden Gider usı geçerdi kendözinden
Kılur âfâka cilve bedr-i kâmil Çü nûridur olur ‘âlemde ‘âmil	Teb-i hasret ururdu cismine tâb Akardı gözlerinden eşk-i hûn-âb
Menâzil menziline her tarafda	Kara zülfi gibi gidüp karârı

¹¹ Leylâ vü Mecnûn, Varka ve Gülşâh, Hurşid-nâme, Mihr ü Vefâ mesnevilerinde savaş bölümlerinden hemen önce sıfat-ı rûz başlığı açılmıştır.

Burûcında nüctüm evc-ı şerefde Yerinde sâkin olmuş hoca vü kul Yuvada kurd u kuş tesbîhe meşgûl Eger-çi muhtelif âvâz-idiler Kamu dün sâzına demsâz idiler Ruh-ı dilber fûrûğundan �ırâğı �ırâğ-ı mâhdan bulmuş ferağı Nesîm alup reyâhinden eserler Verürdi şâh u Şîrîne haberler Ki n'eylersiz bugünkü dem dün olmaz Bu dün mânendi 'âlemde gün olmaz Neçe örtülü ola 'ışk u nâz Gerekdür 'ışka oyan mest ü ser-bâz Ekilikden geçün kim ola birlik Edün şîr ü şekersüz tatlu dirlik Ne her gün erişür gişi bahâra Ne hod dâyim tudaş olur şikâra Çü hâzır aş u sâdik iştiâ var Yemekdür ol ta'âmı çâre ey yâr Neçe etmek ki sâyâyâdun dediler Döküldü rızkı çün kuşlar yediler Neçe kuyruk ki dişler biledi kurd Çü dilkü zeyrek idi çeynedi hurd Bu bâğ içi ki ser tâ ser yemişdür Peşimân olmadı şol-kim yemişdür Bu fikr-ile oturmuş şâh-ı Pervîz Ayag üzre bir eki kul şeker-rîz Tururdu taht-ı şâh öninde Şâvûr Nete-kim raht-ı genc [ü]stine gencûr Gerü halvet nigârîn ü kamer-veş Yanınca ancak on zîbâ karavaş Hümâyûn u Gül-endâm u Perîzâd Semen-sîmâ Hotan-hâtûn u Dilşâd ...(Şeyhî, Husrev ü Şîrîn 3143-3171)	Yaturdu hâk u hûn içre kararı Kalup dünyâya dûd-ı âhı zulmet Cihân oldu gözine şâm-ı mihnet Dökerdi bahr-ı eşki ol kadar dür Kılurdu dâmenini dürr ile pür İder hasretle şol denlü enîni Ki nâle nâle döndürdi tenini Belâ vü ser-güzeştin yâd iderdi İniler ney gibi feryâd iderdi Dolanup boynuna hasret kemendi Ururdu dest ü pâyi üzre bendi Nitekim gûsfend-i nîm-bismil Yaturdu hâk u hûn içinde bî-dil Gam-ı 'ışk itdügünce cânına zûr Olur dil-teng mîsl-i dîde-i mûr Pür idüp hûn-ı dîde dâmenini Alurdu seyl-i eşk pîrâmenini Yatur zülfin çözüp hâk üzre gamnâk Olur yatduğı yirler 'anberîn-hâk Sirişk içre yaturdu ol gül-i ter Suya düşmişdi gûyâ teng-i şekker Gülistân-ı cemâlin varkanun yâd İdüp bülbül bigi eylerdi feryâd Olurdu kûze-i çeşmi tolu âb Kalurdu nergis-i şehläsı bî-h'âb Ciger tağından akıtdı gözi cûy Kılup mûye başında komadı mûy Boyanup kanlu yaşına vücûdı Çıkarurdu ser-i eflâke dûdı Girîbânın idüp dâmen gibi çâk Çeker âh-ı derûnı ser ber-eflâk Görüp anı bu resme zâr u cân-keş Düşer şemsün dil ü cânına âteş ... (Mustafa Çelebi, Varka ve Gülşâh 2535-2563)
---	--

Tablo-3: Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn* ve Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülşâh* eserinden alınan "sıfat-ı şeb" bölümleri

Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn*'inden alınan sıfat-ı şeb bölümü, işret meclisinin olacağı akşamın tasvirini içerir. İlk beyitten itibaren güzel bir akşamda müziğin, aşkın had safhaya çıktığı bir mekânda mecliste eğlenen, Husrev ve Şîrîn'in hâli tasvir edilmiştir. Gökyüzü, yıldızlar ve gezegenler bu hâle uygundur, Zühre çengiyle saza başlamıştır kısacası vakitlerden bir

gecedir ve gece bu hâliyle, mutluluk ve eğlenceyle ilişkilendirilmiştir. Öte yandan Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülşah'*ndan alınan sıfat-ı şeb bölümü ise Gülşah'ın ayrılıktan dolayı ağlamaklı geçirdiği gecenin tasviridir. Bölümde karanlık, zulmet, cefa, âh gibi ifadelerle aşkın hüznüne ve Gülşah'ın çektiği acıya yer verilmiştir. Gökyüzü, Gülşah'ın hâliyle uyumludur; karanlıktır, güneş bir karganın kanadı altına girmiştir. Bu mesnevîde gece, hüznün ve umutsuzlukla ilişkilendirilmiştir.

Sıfat-ı rûz bölümleri için ise Şâhidî'nin(ö. 1405 ?) *Leylâ ve Mecnûn* ve Şeyhoğlu Mustafa'nın(ö. 1413) *Hurşid-nâme* mesnevîlerinden alınan beyitler tasvir fonksiyonunun "sıfat-ı rûz" özelindeki örneğini oluşturur:

Sıfat-ı rûz Çü şâh-ı encüm evreng-i felekden Görindi tâc-ı zerrînile rûşen	Sıfat-ı rûz Çü gündüz saçın açdı dün yüzünden Öğinç aldı güneş dün ılduzından
Sipâh-ı nûr saf dutup ufukda Dikildi sancagı burc-ı şafakda	Karanlık tamu aydına döndü Ki Hindustân sanasın Çine döndü
Düzüp âlây-ı rûmîden temâmı Yürüyüp feth kıldı mülk-i şâmı	Gözini yummadı ılduz bigi şâh Giceden subh olunca eyledi âh
Çü dutdı tîgıla şeh ü diyârı Verâ-i arza saldı zeng-bârı	Okıtdı çın seher-gâh şeh Ferahşâd Bir iki kedhûdâ vü bile Âzâd
Seher-gehden süvâr olup ser-â-ser Yürüdü biribirine ber-â-ber	Bu şehensâh ile bahs eylenüz tîz Didi varun sözünüz söylenüz sîz
Çeküp sancak mukâbil düzdiler saf Ururlar tîga dest-i kabza-i kef	Ki kavîl itmişdi ol şeh ben kul ile Beni çift ile ol solmaz gül ile
Nefîr ü kûs üninden ditredi yer Karışdı birbirine iki leşker	Hak ile dürlü dürlü 'ahdı vardur Vefâ kılmak da 'ahda cehdi vardur
Sadâ'-i na'ralar dutdı cihânı Bürüdü toz rûy u âsmânı	Anı kim şeh buyurdu ben getürdüm Yirine kamu kullığı yitürdüm
Olupdı gerd u mîg ü tîg-i bârân İçinde berk bigi tîg-i rahşân	Getürsün şeh dahı kavlin yirine Yâraşmaz bes ki bu kullar yirine
Tamarda hûn feşân olmakda bî-bâk Diyeydün nîze idi mâr-ı Dahhâk	Kemâlin bulalı şehligun ol han Kimesne bulmadı kavlinde noksân
Hevâ yüzünde tîz ururdı pervâz İnüp açardı câna mergden râz	Cihâna 'adl ü dâdı irdi hanun Bize zulm eyler ise buyrug anun
... Şâhidî, <i>Leylâ vü Mecnûn</i> 2196-2227	... Şeyhoğlu Mustafa, <i>Hurşidnâme</i> 7260-7275

Tablo-4: Şâhidî'nin *Leylâ vü Mecnûn* ve Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşid-nâme* eserinden alınan "sıfat-ı rûz" bölümleri

Şâhidî'nin *Leylâ ve Mecnûn* mesnevîsinden alınan sıfat-ı rûz bölümü Nevfel'in *Mecnûn* için *Leylâ'nın* kabilesine açacağı savaşın sabahının tasviridir. Gün, bu savaşa adeta hazırlık hâindedir, Güneş'in askerleri sancak çeker ve saf tutar. Burada gün; heyecan ve cesaretle ilişkilendirilmiştir. Öte yandan Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşid-nâme'sinden* alınan sıfat-ı rûz bölümünde, padişahın düşüncelerle geçirdiği bir geceden sonra, yeni bir günün ve günle birlikte yeni işlerin de başladığı anlatılmıştır.

Mesnevîler içerisinde zaman tasvirlerinin diğer bir kolunu oluşturan mevsim tasvirlerine ait başlıklar da mesnevî içerisinde fonksiyonel olarak kullanılmıştır. Bahar, kış ve güz tasvirleri olay örgüsüne göre değişkenlik gösterir. Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* ve Lârendeli Hamdî'nin *Leylâ ve Mecnûn'*undan alınan beyitler bu değişkenlik için örnek oluşturur:

Der-Fasl-ı Bahâr İçenler câm-ı ma'nîden şarâbı Bu tavr ile açarlar sözde bâbı	Sıfat-ı Hazân Gel iy giryan-ı mâtemhâne-i derd Çerâg-ı mihnete pervâne-i derd
Ki çün gördi Hümâ esbâb-i 'îşi Akıtdı nâr-ı 'ışka âb-ı 'îşi	Belâ zindânı ka'rınınun esîri 'Anâ efgânehînün nevha-gîri
Buyurdu sâkiler pür kıldı câmu Düşürdü sâgara bedr-i tamâmı	Dem-â-dem eyleyen âh u figânı Kılan pür-âteş-i dilden cihânı
Semen-ruhlar açup leb tutdılar sâz Şeker-lebler çöküp diz çekdi âvâz	Şikeste-hâtır u dâmen-derîde Ümîdi devr-i fânîden berîde
Rebâbî eyleyüp kânûna âheng İderdi dest-i çengî çeng ile ceng	Gözine teng olan eyvân-ı râhat Başına gussadan kopan kıyâmet
Olurdu sâgar içre gül gibi mey Kılurdu nâleler bülbül gibi ney	Dili firkat hadenginün nişânı Boyı gam kavs-gîrinün kemânı
Semen-berler alurdu kût meyden Olurdu la'l-i ter yâkût meyden	Vücûdı garka-ı deryâ-yı hayret Giriftâr-ı belâ rüsvâ-yı hayret
Ola çün vasl-ı yâr u fasl-ı nevrûz Görür 'ârif olan her rûzı pîrûz ... (Cemâlî, Hümâ vü Hümâyûn 4230-4251)	...(Lârendeli Hamdî Leylâ vü Mecnûn 4907-4935)

Tablo-5: Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* ve Lârendeli Hamdî'nin *Leylâ vü Mecnûn* eserinden alınan bahar ve güz tasviri bölümleri

Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisinden alınan fasl-ı bahâr bölümü iki sevgilinin birbiriyle kavuştuğu bölümün hemen öncesinde yer alır. Baharın gelişi bu kavuşmayla ilintili düşünülmüş ve bahar; mutluluk, huzur ve güzellikle ilişkilendirilmiştir. Lârendeli Hamdî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'undan alınan sıfat-ı hazân bölümü, Leylâ'nın hastalanıp ölüm döşegine düştüğünün habercisidir. Doğa bu ölüme hazırlanır. Burada güz mevsimi karanlık, ıstırap ve sıkıntıyla ilişkilendirilmiştir.

2.3. Kahramanın İç Dünyasını Yansıtma

Mesnevilerdeki zaman tasvirlerine ait başlıklar yalnızca zamanın geçişini değil kahramanın iç dünyasını da okuyucuya yansıtma işlevini üstlenir. Şair, bu bölümlerde kahramanların içsel bunalımlarını veya iç huzurunu, göstermek için zamandan yararlanmıştır. Örneğin Sâlim Efendi'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinden alınan sıfat-ı şeb" bölümünde kahraman ayrılık acısı çekip içsel bunalım yaşamaktadır ve gece buna göre betimlenmiştir:

Bu hâl ile ol esîr-i hasret Her rûz kılardı kâra himmet	Yok mu 'acabâ ki ıztırâbın Kim 'âşıkısın bir âfitâbın
Koymazdı sürûr adın derûna Meşgûl idi kûh-ı bîsütûna	Geh kevkeb edip cihâna izhâr Geh mihr ile hüsn-i ülfetin var
Şeb erdiği dem misâl-i bârân Çeşminden olurdu eşk rîzân	Ammâ ki degil bu emr-i mergûb Tâlib bir ola vü iki matlûb
Derdi ki eyâ şeb-i mu'anber Derd ü gam-ı çarh ile mükedder	'Âşık geçinirsen âfitâba Dil verme neden ya mâhtâba
Hâlin ne 'aceb ne kâr edersin	Var ise eger bu günde 'Ârın

Sevdâ gamın ihtiyâr edersin	Terk eyle birini iki yârin
Arkanda siyâh câme kim var Mâtem-zede olduğun bedîdâr	Tahsîs-i mahabbet et birine Yâ Rûma yürü yâhud ki Çine
Kimdir ‘acabâ ki dil-nihâdın Bu şîve ile nedir murâdın	Etme ikiyüzlülük çü gerdûn Derdiyle birinin ol ciger-hûn
Bir mâha benim gibi verip dil Tutdun taraf-ı ‘ademde mahmil	Hâlim ki benim degil mi ‘ibret Bir âfete etmişim mahabbet
Bir kimseye hiç açmadın râz Âh etmege kılmadın ser-âgâz	Yokdur hevesim dîger ümîde Kör olsun eger bakarsa dîde
Ahvâl-i derûna bâ-habersin Bilmem ki nice karâr edersin	Efgânı ki bana hem-zebândır Cân verme yolunda ‘ayn-ı cândır
Düşme gam-ı ‘aşka varsa cânın Zülfü elemiyle ol civânın	Derd gamıdır gönülde pür-cûş Ölsem dahı eylemem ferâmûş
Yâr ol bana bir zamân gitme Yüz karalığın ‘iyân etme	Etdikce nigâh ol perîşân Tutdu bu sebeble şebde noksân
Endîşe-i gîsuvân-ı yâri Yâd eyle de kıl benimle zârî	Nâçâr olup figâna mu’tâd Mâhu görüp etdi ‘arz-ı feryâd (Salim Efendi, Husrev ü Şîrîn 3083-3108)

Tablo-6: Salim Efendi’nin *Husrev ü Şîrîn* eserinden alınan “sıfat-ı şeb” bölümü

Ferhad’ın Husrev tarafından Bî-Sütûn Dağı’na gönderilmesinin ardından gelen “sıfat-ı şeb” başlığı Ferhad eksenli yazılmıştır. Sahnede önce Ferhad’ın karanlık geceye hitabı verilir ve Ferhad’ın bir mâha gönül verdiği söylenerek açık istiare yoluyla Şîrîn’den bahsedilir. Gece de tıpkı Ferhad’ın kalbi gibi karanlıktır. Gece matemzededir, siyah elbisesini üzerine çekmiştir. Burada Ferhad’ın hüznü ile gecenin matemzede olması birbiriyle ilişkilidir.

“Sıfat-ı şeb” bölümlerinde kahramanın geceyle olan ilişkisi dikkat çekicidir. Gecenin özellikle yalnızlık ve ayrılık ile özdeşleştiği mesnevilerde kahraman geceyle bütünleşir. Anlatım artık yalnızca zaman tasviri olmaktan çıkıp kahramanın simgesel dünyasında bir işlev kazanır. Şeyhî’nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinden alınan “sıfat-ı şeb” bölümü bu durumu örnekler.

Meger bir dün olur hâli dîger-gûn Ki bir yıl bigi oldu ana ol dün	Ne geceydi bunca dîv olup hır Çıkarmazdı horos âvâz-ı tekbîr
Anun bigi geceydi tünd ü tîre Ki san batdı cihân katrân u kîre	Kalup ol gece Şîrîn zâr u dil-teng Zemîn ü âsmân-ıla eder ceng
Kara gönül bigi karanu vü serd Yavuz yoldaşlayın bed-mihr ü pür-gerd	Gözi ılduz gözlemekden hîre olmuş Gece yangında gönli tîre olmuş
Bürünmiş bir yüzi çetr-i siyâhî Yuku deminde kalmış murg u mâhî	Figân eyleyüp eydür ey zamâne Bu dün-mi yâ bela-yı câvidâne
Felek dün zengîsin kılmış derâgûş Güneş maşrık yolın etmiş ferâmûş	Kara gece midür bu ya siyeh mâr Karanu dün-mi yâ zengî-yi hûn-h’âr

Şu denlü saçmış idi Kehkeşân kâh Ki ılduzlar bulmaz geçmege râh	Gönül nûra anun-içün erişmez Ki bu zengî yüzi gülmez ışımaz
Çererdür gözlerin her necm-i dürrî Ki kapmaya gece Hindûsı dürrî	Geh eydür ey felek n'oldun bu gece Ki gâyet tez seyrün kaldı geçe
Ol ugurlukda dün düşmişdi bende Dutulduğuna dutmuş çarhı hande	Revân merkebden oldun mı piyâde Veyâhod mihlandun bir arada
Felek germişdi perde çârmıhı San ılduzlardurur dîvâr mîhı	Meger âhûm-ıla râhun dutuldu Duhânımdan sehergâhun dutuldu
Cihân gaflet yuhusunda giriftâr Degüldi halk hâlinden haberdâr	Ki eydür bir gece bir yıl mısın sen Bana gün yüzine hâyil misin sen
Meger 'âlem koyup bu 'âlemini Düzetmiş özge 'âlemde demini	Dutam hâlüm bigi hâlün karadur Neçün bahtum bigi rahtun belâdur
Ne dögilür selâfın tabl u kûsı Ne çağrışur karıların horosı	Degülse gam çerisinden karavul Kararup turma bir dem yüzüme gül
Eşitdük gül gece çün kese râh Horos eder bucağında 'ale'llâh	(Şeyhî, Husrev ü Şîrîn, 5371-5395)

Tablo-7: Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn* eserinden alınan "sıfat-ı şeb" bölümü

"Ender Sıfat-ı Şeb-i Firâk u Tenhâyi" başlıklı

gece tasviri bölümü 24 beyitten oluşur. Bu bölümde Şîrîn'in yalnızlığına ve ayrılığına gece eşlik eder. Olay örgüsüne bakıldığında bu bölümden önceki bölümlerde Husrev, Şeker adlı bir cariyenin güzelliğini işitmiş, onu sevmiş ve onunla birlikte olduğu olay anlatılıp bölüm sona ermiş, "sıfat-ı şeb" başlığıyla Şîrîn yeniden anlatının merkezindeki yerine dönmüştür. Bölümler arasındaki bu geçiş; Şîrîn'in yalnızlığı ve Husrev'in Şeker ile birlikte olduğu durum aynı zaman diliminde mi gerçekleşmiştir sorusunu gündeme getirir. Bölümün ilk beyitlerine baktığımızda gün birden değişmiş ve sanki o gece Şîrîn'e bir yıldan daha uzun gelmiştir. Anlatıcı paralel zaman diliminde iki kahramanın durumunu da okuyucuya göstermek istemiş olabilir. Bölüm üzerindeki anlatım her ne kadar Şîrîn'in iç dünyasının zaman üzerinden bir gösterimi gibi görünse de beyit aralarında Husrev'in varlığı okunabilir. Özellikle koyu renk ile gösterilen beyitlerde Güneş'in yokluğu üzerinden bir tasvir yapılır, "Güneş maşrik yolunu unutmuştur". Hikâyenin genelinde mekânlar net bir şekilde belli olmasa da Husrev'in birlikte olduğu Şeker'in, bir bölüm öncesinde İsfahan'dan Anadolu'ya geldiğini Şavur, Husrev'e anlatmıştır¹² yani Husrev, Şîrîn'e göre daha batıdadır. Dolayısıyla şair bu bilinçle Güneş'in maşrik yolunu unuttuğuna dair beyti söyler; Şîrîn, Husrev'sizdir, gökyüzü güneşsizdir. Gece adeta rakip gibi resmedilmiş ve âşıkla sevgilinin kavuşmasına bir engel teşkil etmiştir.

Lârendeli Hamdî ve Şâhidî'nin *Leylâ ve Mecnûn* mesnevilerinde ayrı ayrı bölümlerde Mecnûn'un aile fertlerini kaybettiği hikâye içerisinde anlatılır. Bu ölümlerden sonra iki şair de sıfat-ı rûz, sıfat-ı bahâr başlıklarıyla yeni bölüme geçer. Hâlbuki bu ölümler de Mecnûn için oldukça sarsıcıdır fakat Leylâ'nın ölümü sahnesi geldiğinde¹³ sıfat-ı hazân başlığı açılmış ve kahramanın durumu betimlenmiştir. Kurgu olağan akışındadır. Şair, bilinçli bir şekilde, bu ölüme önce doğayı ve kahramanları sonra da okuyucuları hazırlamıştır. Dolayısıyla ilgili başlıklar, Leylâ'nın ölümünün Mecnûn için ne denli yıkıcı olduğunu göstererek anlamsal bir derinlik oluşturup kahramanın iç dünyasını yansıtır.

Mîhr ü Müşterî konulu mesnevilerde ise kahramanın iç dünyasını yansıtmaya aynı zamanda kahramanların isimlerini gezegenlerden almasıyla ilintilidir. Tevriyeli anlatımın kullanıldığı Münîrî, Behiştî ve Mîrî'nin eserlerinde Müşterî'nin Mîhr'den ayrılmasıyla yaşadığı yer de karanlığa boğulur.

¹² 5240-5242. beyitler

¹³ Larendeli Hamdî, 4907-4935. beyitler; Şâhidî, 5146-5201. beyitler

Sonuç

Bu çalışmada Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevilerinde zaman tasvirlerine eşlik eden başlıklar incelenmiştir. 89 Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevisinin 32'sinde zaman tasvirlerine ait başlık kullanıldığı; bir başlık altında verilen zaman tasvirlerinin XVI. yy.da diğer yüzyıllara göre daha fazla olduğu görülmüştür. Aynı konulu model Farsça mesnevilere oranla Türkçe mesnevilerde zaman tasvirlerine ait müstakil başlık kullanımı daha fazladır. Farsça model mesneviler ile Türkçe mesneviler arasındaki bu oransal fark, şairlerin bu bölümlerle yeniden yazım sürecinde tasarruflarda bulduklarının da göstergesidir.

Zaman tasviri içerene başlıklar göz önünde bulundurularak incelenen mesnevilerde de bu başlıkların farklı işlevleri olduğu görülmüştür. Tespit edilen işlevler: Zaman takibi, konunun kapsamı ve kahramanın iç dünyasını yansıtmadır. Zaman takibi işlevinde tasvirlerin zamansal sürekliliği oluşturmanın yanında anlatıda ritmi artırdığı da tespit edilmiş, bu durum Genette'in yöntemi doğrultusunda metinler üzerinden örneklenmiştir. Kimi zaman tasvirlerin, ritmin biçimlerinden olan "mola" ile zamanı genişlettiği kimi zaman da bir başka biçim olan "eksilti" ile zamanı atlattığı ve ileriye taşıdığı görülmüştür. Mola ve eksilti biçimlerinin olduğu zaman tasvirlerinde *öykü zamanı* ve *anlatı zamanı* arasındaki ritim izlenebilir. *Molanın* olduğu zaman tasvirlerinde *anlatı zamanının* uzadığı dolayısıyla tasvirin metin içerisindeki kapladığı alanın genişlediği görülürken *öykü zamanının* azaldığı görülmüştür. *Eksiltinin* olduğu zaman tasvirlerinde ise eksiltinin anlatı içerisinde bir yer kaplamadığı fakat *öykü zamanının* ilerlediği görülmüştür. Bu da zaman akışının takibini kolaylaştırırken mesneviler içerisinde zamanı takip edebilmek, "mesnevilerin zamanının olmadığı" şeklindeki yorumları da geçersiz kılmaktadır.

Başlıkların işlevi mesnevilerdeki olay örgüsüyle dolayısıyla konunun kapsamı ile ilintilidir. Kahramanın galip geldiği savaş bölümlerinin hemen öncesinde sıfat-ı rûz; içki ve sohbet meclislerinin hemen öncesinde veya sonrasında sıfat-ı şeb; ayrılık gecesinin ıstırabından bahsederken yine sıfat-ı şeb; ölümden haber verirken sıfat-ı hazân; düğün, vuslat, sevinç gibi olaylardan haber verirken sıfat-ı bahâr başlıklarına yer verilmesi bu bölümlerin fonksiyonel olarak kullanıldığını gösterir. Sıfat-ı şeb bölümü bazen mutlu bir durumu bazen de hüznü tasvir edebilir bu da kahramanın iç dünyasını yansıtmaya işlevini üstlenir. Kahraman Husrev iken anlatılan sıfat-ı şeb bölümü ile kahraman Mecnûn iken anlatılan sıfat-ı şeb bölümü farklılık gösterir. Mevsim tasvirlerinde bölümler kimi kavramlarla eşleşir: Kış, sonbahar, temmuz tasvirleri hüznü bir olayın habercisiyken bahar kavuşmanın ve mutluluğun habercisidir.

Sonuç olarak, Türkçe çift kahramanlı aşk mesnevilerinde zaman tasvirlerine dair başlıkların metin içinde farklı işlevlerinin olduğu görülmüştür. Şairler zamana yönelik alt başlıkları kullanarak hem Farsça model mesnevinin yeniden yazımı sırasında bireysel tasarrufta bulunarak eserlerine hacim katmış hem anlatıda zaman takibi, konunun kapsamı ve kahramanın iç dünyasını yansıtmaya gibi işlevler yüklemiş hem de olay örgüsündeki ritmi arttırmaya katkıda bulunmuşlardır.

Kaynakça

- Abdî (2011), *Gül ü Nevrûz* (haz. Mehmet Altunmeral). Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aga Murtaza (1918), *Mesnevî-yi Heft-Evrenç-i Câmî*. Tahran: Çaphane-yi Zühre.
- Ahmed Rıdvân (2000), *Ahmed Rıdvân, Hüsrev ü Şîrîn* (haz. Orhan Kemal Tavukçu). Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahmed-i Rıdvân (2020), *Ahmed-i Rıdvân'ın Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi* (haz. Ayşe Ulu). Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ahmedî (1975), *Cemşîd ü Hurşîd*. (haz. Mehmet Akalın) Ankara: Sevinç Matbaası.
- Âlî (2011). *Türk Edebiyatının İlk Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi Âlî 'nin Kıssa-yı Yûsuf'u* (haz. Ali Cin). Ankara: TDK Yayınları.
- Ali Şîr Nevâyî (1996), *Ali Şîr Nevâyî, Leylî vü Mecnûn* (haz. Ülkü Çelik). Ankara: AKM Yayınları.
- Ali Şîr Nevâyî (2012), *Ferhad u Şîrîn* (haz. Gönül Alpay Tekin). Ankara: TDK Yayınları.
- Alpay Tekin, Gönül (2018), *Leylâ ve Mecnûn – Makaleler*. İstanbul: Yeditepe.
- Assâr-ı Tebrîzî (1996), *Assâr-ı Tebrîzî ve Mihr ü Müşterî Mesnevisi* (haz. Bülent Yılmaz). Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayşe Hubbî (2023), *Hurşîd ü Cemşîd* (haz. Sevda Özden, Yasemin Karakuş, Ömer Arslan). İstanbul: DBY Yayınları.
- Ayyûkî (2015), *Ayyûkî ile Yûsuf-ı Meddah'ın Varka ve Gülşah Mesnevilerinin Karşılaştırılması* (haz. Elham Nikoosokhan Sedghi). Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Âzerî İbrahim Çelebi (2019), *Âzerî İbrahim Çelebi, Hüsrev ü Şîrîn* (haz. Ülkü Çetinkaya Karakoyun). Ankara: TDK Yayınları.
- Bağdatlı Zihnî (2014), *Yûsuf u Züleyhâ* (haz. Ahmet Doğan). Ankara: Kesit Yayınları.
- Behiştî (1999), *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi* (haz. Zeynel Abidin Aygün). Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Behiştî Sinan (2017), *Behiştî Sinan'ın Mihr ü Müşterî Adlı Mesnevisi* (haz. Arzu Polat). Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Bihîştî Ramazan Efendi (1999), *Bihîştî Ramazan Efendi, Cemşâh u Alemşâh* (haz. Muharrem Dindar). Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Celâl-zâde Sâlih Çelebi (1995), *Leylâ vü Mecnûn* (haz. Rifat Kütük). Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Celîlî (2017), *Celîlî, Leylâ vü Mecnûn* (haz. Şevkiye Kazan Nas). Konya: Palet Yayınları.
- Celîlî (2017), *Hüsrev ü Şîrîn* (haz. Şevkiye Kazan Nas). Kültür Bakanlığı e-kitap : <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64195.celili---husrev-u-sirinpdf.pdf?0>.
- Cem Sultan (2000), *Cem Sultan, Cemşîd ü Hurşîd* (haz. Adnan İnce). Ankara: AKM Yayınları.
- Cemâlî (1990), *Hümâ ve Hümâyûn* (haz. Osman Horata). Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakerî (2017), *Çakerî, Yûsuf u Züleyhâ* (haz. Ayşe Yıldız). Kültür Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196454/cakeri-Yûsuf-u-zuleyha.html>. Erişim tarihi:20.02.2023.
- Çelebioğlu, Amil (2018), *Türk Mesnevî Edebiyatı –Sultan İkinci Murad Devri-*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Dervişcemaloğlu, Bahar (2008), *Çağdaş Batı Eğitiminde Nesir Analizi Yöntemleri*. Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diyarbakırlı Ahmedî (2017), *Diyarbakırlı Ahmedî, Yûsuf u Züleyhâ* (haz. İdris Kadioğlu). Kültür Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196453/diyarbakirli-ahmedi--Yûsuf-u-zuleyha.html>. Erişim tarihi:20.02.2021.
- Dumantepe, Seçil (2013), *Anlatısal Metinlerde Zaman Kavramı*. Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Edirneli Örfî (2002), *Edirneli Örfî'nin Leylâ ve Mecnûn'u* (haz. Müberra Gürgendereli). *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 14, 73-82.
- Edirneli Şâhidî (2012), *Edirneli Şâhidî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi* (haz. Nazire Erbay). Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertaylan, İsmail Hikmet (1945), *Varaka ve Gülşah*. İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası.
- Erzurumlu Mustafa Darîr (1985), *Erzurumlu Mustafa Darîr Kıssa-i Yûsuf* (haz. Leyla Karahan). Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fahrî (2010), *Fahrî'nin Husrev u Şîrîn'i (Metin ve Tahlil), Nizâmî ve Şeyhî'nin Eserleriyle Karşılaştırılması* (haz. Özlem Güneş). Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Fazlî (2002), *Fazlî, Gül ü Bülbül* (haz. Nezahat Öztekin). İzmir: Akademi Yayınları.
- Firâkî (2017), *Firâkî ve Hüsrev ü Şîrîn'i* (haz. Asuman Bayram). Kültür Bakanlığı e- kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55736,husrev-u-sirinpdf.pdf?0>. Erişim tarihi: 19.04.2023
- Fuzûlî (2016), *Leylâ vü Mecnûn* (haz. Hüseyin Ayan). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Garîb (2012), *Garîb'in Yûsuf u Züleyhâ'sı* (haz. Burcu Karakaya). Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genette, Gérard (2020), *Anlatının Söylemi* (çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gubârî (2006), *Yûsuf u Züleyhâ* (haz. Hasan Aktas). Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haliloğlu Ali (1998), *Haliloğlu Ali'nin Yûsuf ve Zelihâ Kıssası* (haz. Rasim Deniz). Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hamdullah Hamdî (1991), *Hamdullah Hamdî, Yûsuf u Züleyhâ* (haz. Naci Onur). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hamdullah Hamdî (2020), *Hamdullah Hamdî, Leylâ vü Mecnûn* (Güler Doğan Averbek). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Hassan (1986), *Hassan'ın Mihr ü Müşterî* (haz. Kamil Tiken). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hâşimî (1996), *Tahkiye Açısından Hâşimî'nin Mihr ü Vefâ Mesnevisi* (haz. Selami Ece).Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hâşimî (2015), *Hâşimî'nin Mihr ü Vefâ Mesnevisinin Tenkitli Metni ve İncelenmesi* (haz. Salih Uçak). Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hatâyî-i Tebrizî (2006), *Hatâyî-i Tebrizî ve Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme* (haz. Recep Demir). Doktora Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kadîmî (2014), *Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Kadîmî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi* (haz. Ayşe Ayaz). Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kâfzâde Fâizî (2011), *Kâfzâde Fâizî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevîsi* (haz. Fatih Elçi). Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagözlü, Volkan (2011), *Türk Edebiyatında Mihr ü Vefâ Mesnevileri ve Yazarı Bilinmeyen Bir Mihr ü Vefa Mesnevisi*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutb (2000), *Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn ve Dil Hususiyetleri* (haz. Necmettin Hacıeminoğlu). Ankara: AKM Yayınları.
- Lâmi'î (1998), *Vâmık u Azrâ* (haz. Gönül Ayan). Ankara: AKM Yayınları.
- Lâmi'î (1998), *Lâmi'î Çelebi, Ferhad u Şîrîn* (haz. Abdulkadir Erkal).Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lâmi'î (2013), *Lâmi'î, Salaman ve Absal* (haz. Erdoğan Uludağ). İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Lâmi'î (2020), *Veyse vü Râmin* (haz. Murat Öztürk). Kültür Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/78624,lami39i-veyse-vu-raminpdf.pdf?0>. Erişim tarihi: 24.02.2021.
- Lârendeli Hamdî (2002), *Lârendeli Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevisi* (haz. Rifat Kütük). Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Manisalı Camiî (2002), *Manisalı Camiî'nin Vamık u Azra Mesnevisi* (haz. Selami Ece). Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mehmed Şerîf (2017), *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ*. (haz. Mehmet Gürbüz, Tuba İşinsu Durmuş, İncinur Atık Gürbüz, Mustafa Durmuş). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mes'ûd bin Ahmed (1991), *Süheyl ü Nev-bahâr* (haz. Cem Dilçin). Ankara: AKM Yayınları.
- Muhammed Altıparmak (2006), *Muhammed Altıparmak'ın Mensur Yûsuf ve Zelihâ'sı* (haz. Arzu Çiftioğlu). Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Mustafa Çelebi (2008), *Türk Edebiyatında Varka ve Gülşah Mesnevileri ve Mustafa Çelebi'nin Varka ve Gülşah Mesnevisi* (haz. Ayşe Yıldız). Kültür Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58903,defter-emini-mustafa-celebi-varka-ve-gulsahpdf.pdf?0> . Erişim tarihi:20.02.2023.
- Nâhifî (2004), *Yûsuf u Zelihâ* (haz. Mehtap Kaşkaya). Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nâkâm (2018), *Ferhad u Şîrîn Mesnevisi* (haz. Kadir Alper). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6:82, 462-521.
- Nevrûzî (2007), *Nevrûzî, Yûsuf ile Züleyhâ* (haz. Çoban Hıdır Uluhan). Ankara: TDK Yayınları.
- Niğdeli Muhibbî, (1995). *Niğdeli Muhibbî, Gül ü Nevrûz* (haz. Halil İbrahim Delice). Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nizâmî-yi Gencevî (2013), *Leylâ ile Mecnûn* (haz. Naci Tokmak). İstanbul: Say Yayınları.

- Öztekin, Nezahat (2000), *Bekâyî'nin Gül ü Bülbül'ü ile Fazlî'nin Gül ü Bülbül'ünün Karşılaştırılması*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Rifâ'î (1981), *Bülbül-nâme* (haz. Hüseyin Ayan). Ankara: Emek Matbaacılık.
- Rûmî (2004), *Rûmî'nin Şîrîn ü Şîrûye'si* (haz. Enfel Doğan ve Feryal Korkmaz). *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.XXXI, 52-174.
- Safa, Zebihullah (1362), *Varka ve Gülşâh-ı Ayyukî*. Tahran.
- Said Niyaz Kirmanî (1950), *Hamse-yi Hace Kirmanî*. Tahran: Nakş-i Cihan.
- Sâlim Efendi (2010), *Husrev ü Şîrîn Mesnevisi ve Türk Edebiyatında Husrev u Şîrîn Mesnevileri* (haz. Elif Ayan). Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Selman-ı Saveci (1996), *Cemşid ü Hurşid Mesnevisi* (haz. Gülsün Nezahat Emimi). Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevda'î (2019), *Leylâ ile Mecnûn* (haz. Cemal Bayak). Kültür Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67693,sevda39i-Leylâ-ile-Mecnûn.pdf?0&tag1=880A09C2F0723F58362D4740482ED08B62E65830&crefer=114E1CF820C93CC0F9E378E371FB2CF578368543EE8BB1CEA058519D6513B86D>. Erişim tarihi: 19.04.2023
- Süle Fakih (1994), *Süle Fakih'in Yûsuf ve Zelihâsı* (haz. Kazım Köktekin). Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şentürk, Ahmet Atillâ (2002), XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şerîf (2015), *Kıssa-i Yûsuf Mesnevisi* (haz. Halil Ay). Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeyhî (1963), *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'i* (haz. Faruk Kadri Timurtaş). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Şeyhî (2017), *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'i* (haz. Funda Şan). Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeyhî (2020), *Şeyhî, Hüsrev ü Şîrîn* (haz. Ozan Yılmaz). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şeyhoğlu Mustafa (1979). *Hurşid-nâme* (Hurşid ü Ferahşâd), (haz. Hüseyin Ayan). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Şeyyâd Hamza (2019), *Şeyyâd Hamza, Yûsuf ve Zelihâ* (haz. İbrahim Taş). Ankara: TDK Yayınları.
- Taşlıcalı Yahya (1979), *Taşlıcalı Yahya, Yûsuf u Zelihâ* (haz. Mehmet Çavuşoğlu). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tekin, Mehmet (2004), *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ümmî İsâ (2014), *Ümmî İsâ, Mihr ü Vefâ* (haz. Gökçenur Çapanoğlu). Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünver, İsmail (2017), *Mesnevî*. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II- Divan Şiiri*. Ankara: TDK.
- Yıldız, Ayşe (2009), *Mustafa Çelebi Varka and Gülşah*. Turkish Sources LXXIX Part-I. Harvard University